

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.017
у Хмельницькому університеті управління
та права імені Леоніда Юзькова
29000, м. Хмельницький,
вул. Героїв Майдану, 8

В І Д Г У К
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА –
доктора юридичних наук, професора
СТЕФАНЧУКА Миколи Олексійовича на дисертацію
КІРИК Алли Юріївни
«Гарантії прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом»,
подану на здобуття наукового доктора філософії за спеціальністю 081
Право галузі знань 08 Право

Вивчення поданої на рецензування дисертації дає підстави стверджувати, що автором проведено ґрунтовний науково-правовий аналіз теми дослідження, актуальної в теоретичному і практично-прикладному аспекті, а сформульовані рекомендації, пропозиції та висновки становлять наукову новизну і можуть бути предметом обговорення.

Актуальність теми дослідження. Спадкування є одним із найдавніших інститутів права, дослідження та вивчення якого залишається завжди актуальним. Інститут спадкування є одним зі стрижневих елементів галузі цивільного права, суспільне значення якого полягає в тісному зв'язку з особистими інтересами людини. Практично кожна людина зіштовхується з різноманітними проблемами, які пов'язані з укладенням заповіту чи прийняттям спадщини.

Процес переходу майна до спадкоємців за законом або за заповітом вважається здійсненням спадкових прав. Лише з моменту відкриття спадщини виникає спадкове правовідношення, юридичним змістом якого є право спадкоємців на прийняття спадщини та обов'язок всіх і кожного

утримуватися від дій, що перешкоджають спадкоємцеві у здійсненні зазначеного права.

На сьогоднішній день виникає багато проблем щодо спадкування за заповітом, саме тому велика кількість науковців присвячують даному питанню свої роботи, проте по суті в доктрині сучасної цивілістики фактично відсутні комплексні науково-теоретичні дослідження тематики гарантування прав спадкоємців, у яких би системно та послідовно вирішувалися питання захисту прав спадкоємців через призму аналізу положень сучасного законодавства, доктринальних напрацювань і пропозицій та усталених підходів судової практики.

Наведені обставини не залишають сумнівів щодо актуальності обраної дисертанткою теми дослідження та науково-практичного значення роботи. Дисертація Кірик Алли Юріївни є самостійною завершеною науковою працею, у якій авторці вдалося розробити та сформулювати низку нових наукових положень та висновків, що відповідають критеріям наукової новизни і в сукупності вирішують виявлену конкретну наукову проблему.

Комплексність та системність дисертаційного дослідження зумовили використання при розкритті обраної теми загальнонаукових та спеціально наукових методів пізнання правових явищ. Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети та задач дисертації.

Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри міжнародного та європейського права на 2015-2020 роки «Правове забезпечення розбудови сталої демократії в контексті взаємодії національного, європейського та міжнародних правопорядків», кафедри цивільного права та процесу на 2017–2023 роки «Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда

Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження Кірик Алли Юріївни є науково обґрунтованими, адже у роботі, що рецензується, комплексно опрацьовано достатньо широкий спектр проблем, пов'язаних особливостями способів захисту прав спадкоємців, що впливають з спадкових правовідносин. Авторкою правильно та чітко визначено об'єкт, предмет, методи, мету і задачі дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає, насамперед, у тому, що рецензована робота є одним з перших у вітчизняній науці цивільного права комплексним теоретико-прикладним дослідженням гарантій прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом.

Стосовно багатьох проблем авторка висловлює свою позицію, наводить додаткові аргументи на користь вже висловлених в юридичній літературі поглядів учених та практиків, до позицій яких вона схиляється, а також вдається до обґрунтованої критики тих точок зору дослідників, які, на її думку, є спірними.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що зроблені в ході дослідження висновки, пропозиції та рекомендації можуть використовуватися для подальшого розвитку вітчизняної науки цивільного права, в тому числі під час проведення подальших досліджень проблематики захисту прав спадкоємців. Результати дисертаційної роботи спрямовані також на внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного законодавства України, врегулювання правових колізій та можуть бути використані при підготовці підручників, науково-практичних коментарів Цивільного кодексу України, у практичній діяльності суддів, адвокатів, а також при викладанні навчальних дисциплін та окремих курсів, зокрема:

«Цивільне право України», «Спадкове право України», «Способи захисту цивільних прав та інтересів».

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних учених, які вивчали особливості реалізації окремих видів заповітів та заповідальних розпоряджень та проблематику захисту прав спадкоємців. Зміст роботи свідчить, що авторка у своєму дослідженні спирається на вивчення, творче осмислення і використання значної кількості джерел. Дисертанткою проаналізовано значне коло вітчизняної та зарубіжної літератури з досліджуваної теми, а також судової практики за окресленим напрямом. Усі ці теоретичні положення та судові рішення у вказаній категорії справ були належним чином критично проаналізовані і спрямовані дисертанткою на розвиток вчення та удосконалення інституту гарантування прав спадкоємців.

Обґрунтованість та достовірність запропонованих авторкою висновків, пропозицій та рекомендацій досягається за рахунок опрацювання належної кількості як доктринальних джерел та нормативно-правової бази так і публікацією необхідної кількості наукових праць за темою дисертації. Результати дослідження пройшли належну апробацію, оскільки її основні теоретичні положення та висновки викладено у 14 наукових публікаціях, зокрема, в шести наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, одній статті в науковому періодичному фаховому виданні іншої держави та в сімох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Мета, завдання і предмет дослідження зумовили структуру цієї роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел, а також додатків.

Основні положення та зміст наукового дослідження. Перший розділ дисертаційного дослідження «Правова природа гарантій прав спадкоємців

при спадкуванні за заповітом» складається із двох підрозділів, у яких проаналізовано джерела римського права, у яких були закріплені основні положення спадкового права та визначено, що Стародавній Рим став передумовою розвитку юридичних гарантій, які в подальшому були трансформовані в інститут цивільно-правових гарантій.

Авторка розглядає визначення «гарантій прав та свобод», які надаються різними науковцями, визначає на основі аналізу цих визначень ознаки таких гарантій. Розглядаючи питання гарантій прав спадкоємців, авторка окреслює норми законодавства, які направлені на захист прав спадкоємців та виокремлює проблемні положення, що впливають на гарантованість прав спадкоємців. Дослідивши питання гарантій прав спадкоємців, авторка наводить основні ознаки таких гарантій та наводить своє визначення гарантій прав спадкоємців.

Заслуговує уваги позиція дисертантки щодо запропонованої класифікації гарантій прав спадкоємців за такими критеріями: а) за суб'єктами захисту: гарантії захисту прав спадкоємців нотаріусом, гарантії захисту прав спадкоємців судом, гарантії захисту прав спадкоємців адвокатом, гарантії захисту прав спадкоємців виконавцем заповіту; б) за цільовим призначенням: гарантії здійснення, гарантії охорони та гарантії захисту прав спадкоємців; в) за галузями права: цивільно-правові гарантії, кримінально-правові гарантії, адміністративно-правові гарантії; г) за змістом (матеріально-правові гарантії та процесуальні гарантії).

У другому розділі дисертації «Загальні гарантії прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом» проаналізовано загальні гарантії прав спадкоємців, які належать усім спадкоємцям: право на інформацію про заповіт, на звернення до суду про визнання заповіту недійсним, скасування заповіту в частині та інші.

Так, схвальним є висновок авторки щодо внесення доповнень в законодавство України, яке б змогло покращити систему інформування

спадкоємців про відкриття спадщини, шляхом закріплення обов'язку публікування повідомлення в періодичному виданні, яке публікується в місцевості де було останнє місце проживання спадкодавця, або де знаходиться основна частина майна, яке зазначене в заповіті з періодичність 3 повідомлення протягом трьох місяців у разі неможливості встановлення місця перебування спадкоємців.

Так, зокрема, схвальної оцінки заслуговує висновок авторки щодо необхідність закріплення в законодавстві положення про надання обмеженого доступу до Спадкового реєстру усім зацікавленим особам для пошуку відкритих спадкових справ.

Авторка аналізує проблемні аспекти виконання заповідального відказу, визначає гарантії спадкоємців при заповідальному відказі та акцентує увагу на можливість покращення діючого законодавства шляхом внесення відповідних змін до Цивільного кодексу України.

У дисертації авторка аналізує законодавство України та зарубіжних країн, що стосується права на обов'язкову частку майна у спадщині. До країн, які аналізуються відносяться європейські країни, країни Північної та Латинської Америки та Азії. Було визначено, що майже у всіх розвинених країнах право на обов'язкову частку мають діти спадкодавця, вдова (вдівець) та у певних випадках батьки спадкодавця, незалежно від того чи працездатні вони чи не працездатні. Автор аналізує новели законодавства зарубіжних країн та обґрунтовує позицію українського законодавця, щодо обмеження кола обов'язкових спадкоємців.

Авторка дійшла висновку, що український законодавець обмежив коло обов'язкових спадкоємців малолітніми, неповнолітніми, повнолітніми непрацездатними дітьми спадкодавця, непрацездатною вдовою (вдівцем) та непрацездатними батьками абсолютно виправдано, оскільки обов'язкова частка спрямована на забезпечення прав осіб, майнові інтереси яких не можуть бути забезпечені іншим чином з точки зору соціальної

справедливості. Було визначено, що право на обов'язкову частку в спадщині є соціальною гарантією для осіб, які не можуть забезпечити самостійне існування.

Такими, що мають теоретичне та практичне значення є висновки, які зроблені у третьому розділі дисертації «Спеціальні гарантії прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом», у яких здійснено характеристику гарантій прав спадкоємців при покладенні заповітом обов'язків немайнового характеру, при спадкуванні за заповітом з умовою, гарантії підпризначених спадкоємців та досліджено гарантії прав спадкоємців не визначених у заповіті.

Так, доречно підтримати наукову позицію дисертантки у тому, що встановлення в заповіті умови отримання певної освіти, вступ в шлюб або народження дітей обмежують гарантовані Конституцією України права людини. Народження дитини, є особливо інтимним аспектом приватного життя сім'ї. Що стосується шлюбу, то згідно з нормами ст. 24 СК України, шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Крім того, наголошується, що примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. Тобто, заповіт з умовою не повинен бути спрямований на обмеження правоздатності та дієздатності громадян, а також на обмеження особистих немайнових прав, таких як право на недоторканність приватного життя.

Схвалення заслуговує аргументація авторки щодо недоцільності введення у законодавство України фідеїкомісарної субституції, оскільки концепція передання майна від одного підпризначеного до іншого з метою збереження майна у межах однієї сім'ї і навіть декількох поколінь може стати вкрай не вигідною для спадкоємців, оскільки буде значно обмежувати право розпорядження успадкованим майном. Характерною особливістю існування такої форми підпризначення у зарубіжних країнах є особливість національних звичаїв, особлива ментальність суспільства, яка формувалася століттями.

Слід відзначити, що дисертанткою, на основі аналізу законодавства зарубіжних країн встановлено, що передбачена законодавством зарубіжних країн, можливість зробити спрямовану відмову на користь осіб, які не покликані до спадкування, може призвести нелогічності в спадкових правовідносинах, що проявляється в можливості закликання до спадкування більш віддалених родичів спадкодавця і неможливості покликання більш близьких йому осіб (онуків і їхніх нащадків).

Дисертаційне дослідження Алли Юріївни підкреслює, що робота містить результати її особистих досліджень. Висновки, пропозиції та рекомендації, у тому числі й ті, що характеризують наукову новизну, одержані авторкою особисто. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що підкреслює достовірність зроблених висновків.

Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані авторкою у тексті джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; авторкою дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано повну й достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методики дослідження.

У дисертаційному дослідженні не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дослідження.

Проте загальна позитивна оцінка роботи не виключає наявності застережень до її змісту, оскільки вирішення певного кола питань в дисертації не виключає спірних положень, а деякі пропозиції є недостатньо обґрунтованими чи аргументованими, що свідчить про необхідність вступити в дискусію з авторкою роботи з тією метою, аби почути додаткову аргументацію на користь тих чи інших позицій. Найбільш суттєвими з таких зауважень, вважаємо, такі:

1) потребує додаткового обґрунтування запропонована авторкою класифікація гарантій прав спадкоємців за критерієм суб'єктів захисту в частині гарантії захисту прав спадкоємців адвокатом, оскільки адвокат по суті виступає лише представником спадкоємця для здійснення такого захисту;

2) позитивно оцінюючи виокремлені авторкою ознаки секретного заповіту, однак, вважаємо, що потребують додаткового обґрунтування в частині відмежування від ознак інших видів заповітів такі: особисте розпорядження особи на випадок смерті; складається в установленій законом формі, недотримання якої тягне за собою недійсність заповіту;

3) дисертанткою обґрунтовано необхідність законодавчої регламентації системи сповіщення спадкоємців про належні їм права шляхом оприлюднення повідомлення про відкриття спадщини в місцевому періодичному виданні за останнім місцем проживання спадкодавця, або за місцем знаходиться основної частини майна, визначеного в заповіті у кількості трьох публікації протягом трьох місяців. Підтримуючи таку позицію, однак варто зауважити, що на сьогодні періодичні друковані видання не мають такого поширення, що можна було б вважати, що вони заінтересовані особи отримають належну інформацію, тому, на нашу думку, варто розглянути можливість покладення таких обов'язків з інформування на Нотаріальну палату в межах роботи офіційного веб-порталу;

4) аналізуючи права відказоодержувача, авторкою запропоновано надати йому право користуватись таким житлом (проживання) разом зі своїми неповнолітніми дітьми, у зв'язку із чим пропонуються відповідні зміни пункту 3 частини 2 статті 1238 ЦК України. Така позиція потребує додаткового обґрунтування як в частині наслідків неможливості подальшого виселення неповнолітньої особи з житлового приміщення, так і в частині уникнення зловживань своїми правами з боку самого відказоодержувача.

Варто зазначити, що висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження Кірик А.Ю. «Гарантії прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом». Слід підкреслити, що робота є цікавою, корисною, самостійною, завершеною творчою працею. За своїм змістом, науковими результатами, актуальністю та новизною є самостійним вкладом в науку цивільного права. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам. Публікації у достатній кількості вміщено у наукових виданнях, визначених для оприлюднення положень дисертацій.

Таким чином, все вищезазначене дає підстави вважати, що дисертація Алли Юріївни Кірик на тему «Гарантії прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом» як за змістом, так і за оформленням відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 року № 167, а її авторка – Алла Юріївна Кірик заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент –

доктор юридичних наук, професор,

Народний депутат України

Микола СТЕФАНЧУК

